

Havainnot sosiaaliturvaetuuksiin tehtyjen leikkausten vaikutuksista asukkaiden olosuhteisiin

Koostanut Sisä-Suomen (Etelä-Pohjanmaa, Kanta-Häme ja Pirkanmaa) rakenteellisen sosiaalityön työryhmä

- Anna Pekkarinen, kehittämispäällikkö, Sisä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus
- Noora Aarnio, kehittämissuunnittelija, Sisä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus
- Elina Perkiö, kehittäjäsosiaalityöntekijä, Pirkanmaan hyvinvointialue
- Riikka Sujamo, tietojohtamisen suunnittelija, Pirkanmaan hyvinvointialue
- Maarit Pasto, sosiaalityöntekijä, Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue
- Anne Saarijärvi, erityisasiantuntija, Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue
- Helena Kämärä, työikäisten sosiaalihuollon asiantuntija, Kanta-Hämeen hyvinvointialue

Rakenteellinen sosiaalityö

Yhtenä sosiaalihuollon lakisääteisenä tehtävänä on rakenteellinen sosiaalityö, jonka keskeisenä tietotyön menetelmänä on sosiaalinen raportointi. Rakenteellinen sosiaalityö tarkastelee ja tekee näkyväksi niitä rakenteita ja mekanismeja, jotka tuottavat syrjäytymistä, inhimillistä kärsimystä ja pahoinvointia. Sen keskiössä on erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten tilanteiden ja tarpeiden tunnistaminen. Tämän työn kautta tuotamme päätöksenteon tueksi sellaista tietoa ja ilmiöymmärrystä, joka ei muutoin välttämättä välity politiikkaan tai hallintoon.

Sisä-Suomen (Etelä-Pohjanmaa, Kanta-Häme ja Pirkanmaa) rakenteellisen sosiaalityön työryhmä on laatinut alla olevan koosteen sosiaaliturvaetuuksiin tehtyjen leikkausten vaikutuksista asukkaiden olosuhteisiin. Havainnot koskettavat kaikkia kolmea hyvinvointialuetta.

Pirkanmaalla on tarkasteltu köyhyyttä sosiaalisissa raporteissa, jotka löytyvät pirha.fi-sivuilta¹. Olemme parhaillaan aloittamassa valtakunnallisen rakenteellisen sosiaalityön verkostossa toimeentulokileikkauksiin ja muihin sosiaaliturvan heikennyksiin liittyvän sosiaalisen raportin laadintaa. Raportti valmistunee vuodenvaihteessa 2026–2027, ja se toimitetaan myös kansanedustajien käyttöön valmistuttuaan.

Leikkausten vaikutusten ilmenemismuodot

Leikkaukset kaikista pienituloisimpien henkilöiden perusturvasta näkyvät sosiaalityössä monin tavoin. Lisäksi toimimme erilaisissa verkostoissa kuntien, seurakuntien ja järjestöjen kanssa, ja kuulemme myös heidän kokemuksiaan leikkausten vaikutuksista köyhyyden lisääntymiseen, sosiaalisten ongelmien syvenemiseen ja järjestöjen toimintaedellytysten heikkenemiseen viimeisten vuosien aikana.

¹ <https://www.pirha.fi/web/guest/palvelut/sosiaalipalvelut/rakenteellinen-sosiaalityo?p | back url=https%3A%2F%2Fwww.pirha.fi%2F&p | back url title=Etusivu>

Polarisaation kasvu ja väestösuhteiden heikentyminen

Etsivässä sosiaalityössä kohdataan kaduilla ja muissa elinympäristöissä, kuten ruokajakelussa, ihmisiä, jotka ovat jääneet palvelujen ulkopuolelle. Pirkanmaan hyvinvointialueen etsivän työn havaintojen perusteella viimeisen vuoden aikana heikentynyt taloudellinen tilanne näkyy lisääntyvänä asunnottomuutena ja epätoivona mutta myös rasistisen vihapuheen lisääntymisenä. Esimerkiksi kaduilla ja ruokajaossa oma heikentynyt ja epätoivoinen tilanne kääntyy herkäksi aggressioksi ja vastakkainasetteluksi erilaisia ryhmiä, kuten maahan muuttaneita kohtaan.

Sosiaalityön näkökulmasta vaikuttaakin siltä, että polarisaatio on vahvistunut yhteiskunnassamme, mikä näkyy kovenevina asenteita erilaisuutta ja erilaista elämäntyyliä eläviä ihmisiä kohtaan. Vihapuhe kohdistuu entistä enemmän maahan muuttaneiden lisäksi esimerkiksi päihteitä ongelmallisesti käyttäviin henkilöihin. Häädystä aiheutuvat ristiriidat ilmenevät siis myös ihmisten välillä. Arviomme mukaan tämä liittyy tuloköyhyyden lisääntymisen ja yhteiskunnan kiristyneen arvoilmaston yhteisvaikutukseen sekä poliittiseen keskusteluun, jossa osa kansalaisista leimataan avoimesti vähemmän ansaitseviksi kuin toiset.

Nuorten osalta esimerkiksi Tampereen kaltaisessa keskuskaupungissa näkyy myös viitteitä radikalisoitumisesta ja viehtymyksestä jengejä ja rikollista toimintaa kohtaan. Ajattelemmme tämän liittyvän erityisesti vaihtoehdottomuuden ja toivottomuuden kokemuksiin sekä siihen, että taloudellisen eriarvoistumisen ja kasvaneen nuorisotyöttömyyden myötä rikollinen toiminta voi näyttäytyä helppona keinona saada nopeasti rahaa. Käynnissä olevissa rikoserityisissä hankkeissa on havaittu rikosten tekemisen olevan aiempaa systemaattisempaa ja taloudellisen hyödyn tavoittelun olevan entistä vahvemmin motiivina nuorten tekemissä rikoksissa.

Asunnottomuuden kasvu ja syvenevään köyhyyteen liittyvät selviämiskeinot

Järjestöjen näkökulmasta köyhyyden lisääntyminen näkyy kävijämäärien lisääntymisenä ruokajakojen lisäksi myös muussa toiminnassa, jossa on mahdollista saada ilmaista ruokaa tai muita elinhyödykkeitä. Järjestöt kuvaavat kohtaavansa suoranaista nälkää. Lisäksi seksityön on havaittu lisääntyneen ja laajentuneen aiempaa useamman ihmisryhmän vaihtoehdoksi tulla taloudellisesti toimeen. Seksityön kasvun ja sosiaaliturvan leikkausten välinen yhteys on järjestötoimijoiden mielestä ilmeinen, vaikka seksityön laajentumiseen liittyy myös aiempaa suurempi näkyvyys sosiaalisessa mediassa ja sitä kautta lieventyneet asenteet seksityötä kohtaan. Seksityöhön liittyy kuitenkin välillä myös ihmiskauppaa, minkä lisääntyminen laajemminkin herättää huolta, mikäli köyhyys syvenee entisestään. Erityisesti maahan muuttaneisiin ja ns. paperittomiin henkilöihin kohdentuneet leikkaukset lisäävät riskiä ihmiskauppaan ja muuhun hyväksikäyttöön.

Asunnottomuustilanne on heikentynyt kahden viime vuoden aikana Tampereella huomattavasti huolimatta kaupungin ja hyvinvointialueen tiiviistä yhteistyöstä ja lukuisista toimista asunnottomuuden poistamiseksi. Sosiaaliturvaan tehdyt leikkaukset ovat selvästi sysänneet entistä useampia henkilöitä asunnottomuusriskiin ja asunnottomiksi. Asunnottomuus maksaa yli 40 000 euroa vuodessa jokaista asunnottomia kohtaan. Myös esimerkiksi Kanta-Hämeen hyvinvointialueella on tuntuma, että asunnottomuus on ollut kasvusuuntaista. Kanta-Hämeessä tämä on ilmennyt havaintojen mukaan erityisesti

ulkona oleskelevien asunnottomuutta kokevien ihmisten ilmenemisenä katukuvassa. Ulkona oleskelevat edustavat kuitenkin hyvin pientä osaa kaikista asunnottomista, ja he ovat usein kaikista vaativimmissa olosuhteissa eläviä. Se, että asunnottomuus ilmenee esimerkiksi Kanta-Hämeessä myös näin, on uusi ja huolestuttava kehityskulku. Tällainen asunnottomuus kuvaa yleistä asunnottomuuskehitystä, mutta samalla viestii siitä, että yhteiskunnassamme on lisääntyvä määrä henkilöitä, jotka kokevat perustavanlaatuisia materiaalista sekä immateriaalista köyhyyttä. Myös Etelä-Pohjanmaalla on havaittu vastaavasti asunnottomuustilanteen vaikeutumista.

Sosiaali- ja terveydenhuollon päivystyspalvelujen sekä muiden raskaiden palvelujen käyttö lisääntyy mitä pidempään henkilö on asunnottomana. Taloudellisten säästöjen näkökulmasta onkin ristiriitaista heikentää sekä ensisijaisia etuuksia että palveluja, joilla turvattaisiin asunnon säilyttämistä. Sinänsä hyvä hallitusohjelman mukainen pitkäaikaisasunnottomuuden poistamisen toimenpideohjelma ei pääse tavoitteisiinsa siksi, että samaan aikaan on tehty toimia, joilla on rakenteellisesti lisätty asunnottomuutta.

Työllisyyspolitiikan ilmeneminen sosiaalihuollon asiakkaiden arjessa

Sosiaaliturvaan tehdyistä leikkauksista kaikista haitallisimpina nostamme sekä kaikki toimeentulotukeen tehdyt leikkaukset että suojaosien poistot. Osa-aikaisen työn ja keikkatyön vastaanottaminen on pitkään työttömänä olleille henkilöille usein paluureitti työelämään ja keino ylläpitää sekä työkykyä että osaamistaan. Työttömät henkilöt eivät ole homogeeninen joukko, vaan jokaisella on yksilöllinen elämäntilanne ja usein monia syitä, kuten työkykyongelmia, miksi työllistyminen täysiaikaisesti ei ole onnistunut tai tule kyseeseen. Osa-aikaisen työn vastaanottaminen on tehty nyt kannattamattomaksi. Erityisen haitallista on se, että perustoimeentulotukea myönnettäessä kaikki tilillepanot huomioidaan tulona. Esimerkiksi kokemusasiantuntijana toimiminen on tehty kannattamattomaksi, vaikka se on ollut sekä toimijuuden, osallisuuden että työllistymisen näkökulmasta monelle mielekäs keino ja osa kuntoutumista sekä parhaimmillaan toiminut välietappina kohti kokopäivätyötä.

Merkittäviin säästöihin pyrkivässä sosiaalihuoltolain uudistuksessa ollaan luopumassa kuntouttavan työtoiminnan säännöksestä ja kehittämässä uutta sosiaalihuollon toimintakyvyn ja osallisuuden tukea. Tähän muutokseen liittyy myös lakisääteisistä kulu- ja matkakorvauksista luopuminen. Aiemmin kuntouttavassa työtoiminnassa olevilla asiakkailla on ollut oikeus päivittäiseen yhdeksän euron kulukorvaukseen, jota ei ole huomioitu toimeentulotuessa sekä matkakorvaukseen, jotta työtoimintaan liikkuminen on ollut mahdollista. Nämä ovat olleet merkittäviä kannustimia pienituloisille henkilöille, jotka ovat käytännössä mahdollistaneet monen kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen. Jatkossa sosiaalihuollon toimintakyvyn ja osallisuuden tukena järjestettävään toimintaan osallistumiseksi asiakkailla ei olisi lakisääteistä oikeutta esimerkiksi matkakorvaukseen, mikä käytännössä itsessään jo tekee toimintaan osallistumisesta mahdotonta, sillä esimerkiksi perustoimeentulotukeen oikeutetuilla henkilöillä ei todennäköisesti ole mahdollisuutta kustantaa perusosastaan liikkumista, mikäli toimintaa järjestetään sellaisen matkan päässä, ettei kävely sinne ole mahdollista.

Heikentyneessä työmarkkinatilanteessa rangaistukset eivät toimi, vaan johtavat aiempaa syvempiin häpeän, epäonnistumisen ja syrjään jäämisen kokemuksiin. Tutkimusten mukaan sanktioiva työllisyyspolitiikka ei luo työtä silloin, kun kyseessä on työmarkkinoiden

reunoilla olevat henkilöt. Arviomme mukaan nykyinen kehitys lisää seksityön ja ihmiskaupan lisäksi myös harmaata taloutta ja kasvattaa kansalaisten epäluottamusta yhteiskuntaa kohtaan. Luottamus sosiaaliturvajärjestelmään elämän kriisi- ja nivelkohdista on käsittääkseni yksi edullisimmista keinoista ylläpitää hyvinvointivaltion perusteita ja sisäistä turvallisuutta ja koheesiota. Luottamusta koetellaan nimenomaan tilanteissa, joissa ihminen kohtaa elämäkriisin, kuten työttömyyden, sairastumisen tai vammautumisen.

Työttömyyden tiedetään tutkimusten perusteella heikentävän jo itsessään terveyttä. Kun välityömarkkinoita on vähennetty kunnissa ja järjestöissä ja lyhyiden työkeikkojen vastaanottaminen on tehty kannattamattomaksi, on riskinä, että työttömyyden pitkittyessä myös terveydentila heikkenee. Samalla terveyskulut työssä olevien ja työttömien välillä kasvavat entisestään.

Lapsiperheköyhyyden ilmeneminen

Sosiaaliturvaan tehdyt leikkaukset vaikuttavat suoraan myös lapsiväestöön. Kanta-Hämeessä kerätyn kuraattoriaineiston pohjalta kuraattorit raportoivat mm. seuraavista ilmiöistä kouluissa: lasten nälkä, vaatteiden puute, koulutarvikkeiden puute, harrastusten puute. Kouluissa oli järjestetty mm. vaatekeräyksiä sekä ylimääräisiä aamupalahetkiä. Etelä-Pohjanmaalla kerätyssä lapsiperheiden sosiaalityön ja lastensuojelun aineistossa sosiaalityöntekijät kuvasivat perheiden ahdinkoa samaan tapaan. Molemmissa aineistoissa tuli ilmi lasten toivottomuuden kokemukset ja se, että lapset olivat itse tietoisia perheen vähävaraisuudesta. Sisä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus toteuttaa lapsiperheköyhyydestä koonnin hyvinvointialueilla tehtävän työskentelyn pohjalta. Tutkimusten perusteella tiedetään jo nyt, että lapsiperheköyhyys tuottaa mielenterveyden ongelmia ja esimerkiksi perheväkivalta on yleisempää köyhissä perheissä. Köyhyyden sosiaalisia ongelmia tuottavan problematiikan johdosta, se on myös yksi vaikuttava tekijä huostaanottojen taustalla. Lapsiperheköyhyys siis tuottaa asiakkauksia viimesijaisiin ja kalliisiin palveluihin, kuten lastensuojeluun.

Vaikutukset sosiaalihuollon työskentelyyn

Sosiaalihuollossa tiukentunut sosiaaliturva näkyy kasvina yhteydenottoina ohjaus- ja neuvontapalveluihin sekä erityisesti lisääntyneinä hakemuksina ruokamaksusitoumuksiin ja vuokravelkoihin. Sosiaalihuollon ammattihenkilöiden työpanos kuluu aiempaa enemmän Kelaan ja työllisyyspalveluihin tehtäviin lausuntoihin, joissa perustellaan asiakkaan elämäntilannetekijöitä ja otetaan kantaa erilaisiin sanktioihin. Samalla aikaa jää entistä vähemmän kaikista vaikeimmissa tilanteissa olevien kanssa työskentelyyn. Nyt tehdyt muutokset ovatkin lisänneet sosiaalityön näkökulmasta byrokratiaa ja vähentäneet ennakoitavuutta myös suhteessa toisiin viranomaisiin.

Hyvinvointialueiden koko olemassaoloaika on ollut säästämisen ympärille kietoutunutta. Olemme havainneet, että tämä sama ideologia on valunut myös asiakastyöhön, ja ilmenee esimerkiksi siinä, millä edellytyksin asiakkaille myönnetään ehkäisevää ja täydentävää toimeentulotukea. Olemme huolissamme siitä, että koko palvelujärjestelmämme oikeutus on vaakalaudalla: sosiaaliturvaan nyt jo toteutetut mittavat säästöt ja sosiaalihuoltoon jatkossa kohdennettavat säästöt voivat itsessään aiheuttaa sen, että sosiaalihuollon tarpeessa olevia ihmisiä ei yksinkertaisesti ole nykyisellä keinovalikolla mahdollista tukea

niin, että he tulisivat tosiasiallisesti autetuiksi. Mikään määrä sosiaalihuollon tukea ei auta, mikäli henkilön tai perheen ensisijainen tuen tarve liittyy tuloköyhyyteen. Parasta yhteiskunnallisen osallisuuden ja toimintakyvyn tukea olisikin, mikäli sosiaaliturvaan liittyviä päätöksiä tehtäisiin tietoon ja näyttöön perustuen. Tämä tarkoittaisi, että vähimmillään työmarkkinatuen ja asumistuen suojaosien poistaminen sekä toimeentulotukeen eri vaiheissa hallituskautta tehdyt kiristykset peruttaisiin.

Johtopäätökset

Näihin havaintoihin perustuen keskeiset johtopäätöksemme ovat:

- 1. Kannustava työllisyys- ja yhteiskuntapolitiikka on toimivampaa kuin kuri- ja rangaistuspolitiikka.** Tutkimukset osoittavat, että rankaiseminen ei edistä työllistymistä, mutta luottamukseen ja tukeen perustuvat mallit toimivat.
- 2. Köyhyyden torjunta on vastuullista talouspolitiikkaa, ei ylimääräinen menoerä.** Tuloköyhyys heikentää terveyttä ja osallisuutta sekä periytyy sukupolvelta toiselle. Köyhyys myös altistaa matalammalle koulutustasolle ja pienituloisuudelle tulevaisuudessa. Näin köyhyys siis ennen kaikkea estää talouskasvua ja aiheuttaa yhteiskunnallisia menoja.
- 3. Kestäviä poliittisia päätöksiä tehdään tietoperustaisesti.** Vaikuttava politiikka perustuu näyttöön oletusten sijaan. Tutkimusperustaisuus lisää sekä toiminnan tuloksellisuutta että kustannustehokkuutta.
- 4. Ihmiset hyötyvät tuesta, eivät hallinnosta.** Työllisyyspalveluissa työaika kuluu liiallisesti työttömien kontrollointiin, vaikka tutkitusti vaikuttavin työkyvyn tuki syntyy yksilöllisestä ja räätälöidystä tuesta, joka perustuu kohtaamiseen. Lähtökohdaksi tulisi omaksua tukeminen ja kannustaminen työttömien henkilöiden hallinnoimisen ja sanktioinnin sijaan. Elinvoimainen yhteiskunta syntyy ilmapiiristä, jossa yksilöitä tuetaan löytämään omat vahvuutensa ja elämään oman näköistään hyvää elämää.
- 5. Yhteisöt kannattelevat vaikeissa elämäntilanteissa ja luovat tulevaisuudenuskoa.** Matalan kynnyksen yhteisölliset toiminnot ylläpitävät työ- ja toimintakykyä, lisäävät yhteiskunnan resilienssiä poikkeusoloihin varautumisessa sekä ehkäisevät syrjäytymistä.
- 6. Työllisyyden yhdyspinnassa asiakasymmärryksen tulee olla yhteisten palvelujen järjestämisen lähtökohtana.** Jatkuvan arvioinnin ja palveluista toiseen ohjaamisen sijaan hyöty ja vaikuttavuus syntyvät monialaista asiantuntijuutta hyödyntävästä rinnalla kulkevasta työotteesta.